

2. Samförståndslösningar

Vad är samarbetssamtal

Samarbetssamtal är strukturerade samtal under sakkunnig ledning med föräldrar som är oeniga om hur de ska lösa frågor kring vårdnad, boende eller umgänge och frågor som rör barnets försörjning.¹ Samtalen kan ske i samband med eller efter en separation men också med föräldrar som inte alls levt tillsammans.

Kunskapsdokumentets innehåll

Kunskapsdokumentet innehåller information om regelverket kring samarbetssamtal, vilken instans som tillhandahåller samtalen, vem som kan begära eller besluta om samarbetssamtal samt strukturen för ett samtal.

Syfte

Syftet med samarbetssamtal är att hjälpa föräldrar att göra överenskommelser kring barnet, utifrån barnets behov och eventuella önskemål. När separerade föräldrar behöver hjälp att hantera svårigheter, problem och konflikter i sitt föräldraskap är samarbetssamtal en väg att gemensamt komma fram till vad som är till barnets bästa. Samtalen ska underlätta samförståndslösningar så att föräldrarna kan lösa sina tvister utanför domstol.²

Mål

Målet är att föräldrarna dels ska kunna enas i frågor kring barnen, dels förbättra sin förmåga att samarbeta som föräldrar.³

Regelverk

Föräldrabalken och socialtjänstlagen

Samarbetssamtal

Frågan om föräldrars möjlighet att genom kommunens samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge regleras i 5 kap. 3 § första stycket 1 punkten socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Bestämmelsen gäller sedan 1 mars 1991. Samarbetssamtalen har sedan den 1 juli 2014 även till syfte att föräldrarna ska nå enighet i frågor som gäller barnets försörjning.

¹ Jfr 5 kap. 3 § första stycket 1. FB

² Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Socialstyrelsen; 2012.

³ Ibid.

Samarbetssamtal kan begäras av föräldrar själva men domstolen kan också uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetssamtal (6 kap. 18 § FB).

Familjerådgivning

Kommunen ska också erbjuda familjerådgivning åt dem som begär det (5 kap. 3 § tredje stycket SoL). Med familjerådgivning avses en verksamhet som består av samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer. För familjerådgivning får kommunen ta skäliga avgifter (8 kap. 2 § första stycket SoL).

Skillnad mellan samarbetssamtal och familjerådgivning

Samarbetssamtal och familjerådgivningssamtal har delvis olika fokus. I båda samtalsformerna tas i regel frågor upp som har med föräldrars relation att göra. I familjerådgivningssamtal fokuserar man på relationen mellan parterna och problem och konflikter inom relationen. I samarbetssamtal diskuteras positiva och negativa aspekter av föräldrarnas relation, men inte för att bearbeta relationen i sig, utan för att undersöka och förbättra förutsättningarna för ett fungerande samarbete och kommunikation kring barnen efter en separation.

Kostnadsfria samtal

Samarbetssamtalen är kostnadsfria. Det gäller även samarbetssamtal som bedrivs inom ramen för familjerådgivningen.⁴ Kommunen får ta ut avgift för tjänster eller nyttigheter som den är skyldig att tillhandahålla bara om det är särskilt föreskrivet (2 kap. 5 § kommunallagen (2017:725), KL). Samarbetssamtal nämns inte särskilt i socialtjänstlagen som en tjänst där kommunen får ta ut avgift (8 kap. 1 – 2 §§ SoL).

Allmänna råd om samarbetssamtal

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad boende och umgänge (HSLF-FS 2017:51) klargörs hur regelverket bör tillämpas. Det handlar om hur nämnden bör agera om endast en av föräldrarna vänder sig till socialnämnden, om väntetider, när det finns allvarlig problematik i familjen, ramen för samtalen, samtal med barnet, när samtalen bör avbrytas och uppföljning av de överenskommelser som gjorts. Där finns också allmänna råd som rör kompetensen hos en samarbetssamtalsledare. De allmänna råden kompletteras med en handbok.⁵

Vilken instans tillhandahåller samtalen?

Som tidigare nämnts är det kommunens ansvar att tillhandahålla samtalen men det finns inget krav på att kommunen ska erbjuda samtalen inom sin egen organisation även om de flesta kommuner idag gör det. Varje kommun avgör således själv hur skyldigheten att erbjuda samtal ska fullgöras. Det kan ske inom kommunens verksamhet, genom samarbete mellan kommuner eller genom att kommunen på annat sätt sörjer för att föräldrar kan erbjudas samtal.⁶

Vilken kommun ansvarar?

Varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område, och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver (2 kap. 1 § SoL). Det finns ingen bestämmelse som särskilt reglerar vilken kommun som ska åta sig ett samarbetssamtal när föräldrarna bor i olika kommuner.

Bosättningskommunen ansvarar för de stöd och hjälpinsatser som den enskilda behöver oavsett om han eller hon vistas i bosättningskommunen eller tillfälligt i en annan kommun (2 a kap. 3 § SoL). Med

⁴ Jfr 8 kap. 2 § första stycket SoL.

⁵ Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Socialstyrelsen; 2012.

⁶ Regeringens proposition Vårdnad och umgänge 1990/91:8 s. 28

bosättningskommun avses normalt sett den kommun där den enskilda är stadigvarande bosatt. Om den enskilda är stadigvarande bosatt i en kommun men har sin starkaste anknytning till en annan kommun, kan bosättningskommunen också vara den sistnämnda kommunen, eller om den enskilda saknar stadigvarande bostad, den kommun till vilken han eller hon har sin starkaste anknytning.

Det innebär enligt MFoFs bedömning att den kommun som mottar en begäran om frivilliga samarbetsamtal ansvarar för ärendet under förutsättning att det är den initiativtagande förälderns bosättningskommun. I annat fall är det viktigt att socialnämnden hjälper den enskilda föräldern till rätt kommun.

När domstolen uppdrar åt socialnämnden att anordna samarbetsamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna framgår det av beslutet vilken kommun som är ansvarig. Det är därmed den kommunen som har ansvar för att föräldrarna erbjuds samarbetsamtal. Domstolens möjlighet att få till stånd samarbetsamtal förutsätter inte samtycke från föräldrarnas sida. Det finns dock ingen skyldighet för en förälder att delta i samarbetsamtal och det finns inte heller någon sanktionsmöjlighet för att förbjuda en förälder att delta i samtal.

Kommunen är även skyldig att erbjuda föräldrar hjälp med att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge (5 kap. 3 § första stycket 2 punkt SoL). Det är viktigt att komma ihåg att om samarbetsamtalet utmynnar i ett avtal så ska den kommun där barnet är folkbokfört pröva om avtalet kan godkännas. Vissa undantag finns. (Se Kunskapsdokument om Avtal om vårdnad, boende och umgänge).

Vem kan begära samarbetsamtal?

Båda föräldrarna

Om föräldrarna själva begär att samarbetsamtal ska äga rum är kommunen skyldig att se till att sådana samtal kommer till stånd. Samarbetsamtal är således inte en insats som föräldrarna behöver ansöka om och som socialnämnden ska utreda och besluta huruvida den ska beviljas eller avslås.

En förälder

Om endast en av föräldrarna till ett barn vänder sig till socialnämnden med begäran om samarbetsamtal, bör nämnden verka för att den andra föräldern samtycker till att samtal kan komma till stånd, om sådana samtal bedöms vara till barnets bästa.⁷

Om föräldern inte själv kan kontakta den andre föräldern kan socialnämnden ta kontakt med honom eller henne och informera om samarbetsamtal och syftet med dem. Många gånger kan en förälder vara hjälpt av att få information direkt från en samarbetsamtalsledare. Föräldern får möjlighet att ställa konkreta frågor som kan underlätta bedömningen av om samarbetsamtal skulle kunna bidra till en lösning för barnet.

Domstolens beslut

Kommunen är även skyldig att se till att samtal kommer till stånd när domstolen beslutat om dem. Men föräldrarna är inte skyldiga att delta. En negativ inställning till samarbetsamtal kan vara en faktor som, tillsammans med andra, kan tala emot en förälders lämplighet i rättsprocessen. Det kan dock finnas godtagbara skäl till att en förälder inte vill delta i samarbetsamtal. Föräldern kan till exempel ha tidigare negativa erfarenheter från familjerådgivning eller familjerätt, eller att det förekommit våld, hot eller annat oacceptabelt beteende från den tidigare partners sida.⁸

⁷ Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds (MFoF) allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge. (HSLF-FS 2017:51)

⁸ Regeringens proposition Vårdnad och umgänge 1990/91:8 s. 30

Ett beslut om samarbetsamtal kan enbart innehålla ett förordnande om samarbetsamtal. Det kan inte innehålla något direktiv om inriktningen av samtalet. Det saknas en uttrycklig regel som ger domstolen möjlighet att ge riktlinjer för samtalen.⁹ JO har mot bakgrund av det uttalat att det ligger närmast till hands att dra den slutsatsen att lagstiftaren inte avsett att domstolen ska kunna styra inriktningen på samtalen.¹⁰ Det finns även goda sakskalet mot att domstolen lämnar sådana direktiv. Sannolikheten för att samtalen leder till det önskade resultatet är större om samtalen är förutsättningslösa.

När domstolen förordnar om samarbetsamtal, eller när samtal redan inletts mellan parterna, kan beslutet förenas med att målet ska vila under viss tid (6 kap. 18 § tredje stycket FB). För att samtalen inte ska bli för utdragna i tiden, och därmed fördröja målets fortsatta handläggning, ska domstolen vid vilandeförklaringen bestämma en tid när målet ska tas upp på nytt. I regel bör inte ett mål förklaras vilande längre än tre till fyra månader. Om samtalen inte är slutförda när tiden gått ut, och fortsatta samtal kan antas vara till nytta, kan domstolen dock förlänga tidsfristen.¹¹

Väntetid

Det är viktigt att samarbetsamtalen inleds så snart det är möjligt efter det att de har aktualiserats.¹² Det har visat sig att ju tidigare samarbetsamtalen kommer till stånd desto större är i regel möjligheterna att föräldrarna når fram till en överenskommelse.¹³ Den person som ska vara samtalsledare bör erbjuda barnets föräldrar ett första samtal så snart det är möjligt och alltid inom två veckor från det att föräldrarna har kontaktat socialnämnden eller nämnden har fått ett uppdrag från domstolen att anordna samarbetsamtal.¹⁴ Genom att snabbt kunna erbjuda föräldrar i kris och oenighet en tid för reflektion och diskussion om vad som kan vara bäst för barnet kan en låst position och en domstolsprocess i vissa fall undvikas. En domstolsprocess begränsar många gånger konflikten till vad som är juridiskt relevant och parterna förlorar i viss mån möjligheten att påverka lösningen till vad de själva tycker är väsentligt.¹⁵ JO har uttalat att värdet av att föräldrarna når en samförståndslösning är så stort att man får godta att vårdnadsfrågan därmed kan ta längre tid att lösa.¹⁶ Samtidigt betonar JO vikten av att samarbetsamtalen är planerade, målinriktade och koncentrerade.

Om samtalen inte leder framåt

Samarbetsamtal som sträcker sig över flera månader utan påtagliga framsteg kan i allmänhet inte sägas uppfylla dessa krav. Vårdnadstvistutredningen framhöll att det är viktigt att samarbetsamtal inte fortsätter om hoppet att föräldrarna ska nå fram till en överenskommelse är litet.¹⁷ Om samtalsledaren bedömer att fortsatta samtal inte kan hjälpa föräldrarna att lösa frågorna om vårdnad, boende eller umgänge, bör de informeras om detta och samtalen avslutas.¹⁸ Om samtal har inletts efter en remiss från domstolen, ska socialnämnden underrätta domstolen om att samtalen har avslutats. Om samtalen avslutas, bör föräldrarna informeras om möjligheten till stöd och hjälp i annan form, både för sig själva och för barnet. Ett sådant stöd kan vara familjerådgivning, föräldragrupper, familjestödsverksamheter eller barngrupper m.m.¹⁹

⁹ Sjösten M. (2020)

¹⁰ JO 1995/96 s. 74

¹¹ Prop. 1990/91:8 s 29 f. och 64 f.

¹² Regeringens proposition Vårdnad, boende och umgänge 1997/98:7 s. 42

¹³ Prop. 1997/98:7 s. 44

¹⁴ HSLF-FS 2017:51

¹⁵ Nordhelle G. (2006), Norman J. (1999) och Öberg & Öberg (2006).

¹⁶ JO 1982/83 s. 189

¹⁷ Vårdnad, boende och umgänge (SOU 1995:79) s.63

¹⁸ HSLF-FS 2017:51

¹⁹ HSLF-FS 2017:51

Anmälningsskyldighet

Om föräldrar eller barn under samarbetsamtalen lämnar sådan information som talar för att barnet kan behöva stöd, skydd eller annan insats har samtalsledaren ett ansvar för att informationen lämnas vidare till rätt enhet inom socialtjänsten.

Anmälningsskyldigheten i 14 kap. 1 § andra stycket SoL riktar sig inte formellt till anställda inom den egna nämnden. Personalen vid den egna myndigheten har likväl skyldighet att informera den enhet eller handläggare som handlägger barnavårdsärenden när de fått information om att ett barn kan behöva nämndens insatser.²⁰ Ett sådant exempel är när socialtjänstens familjerätt i samband med samarbetsamtal eller utredningsarbete kommer i kontakt med familjer där barnet har, eller misstänks ha, bevittnat våld. Dessa uppgifter ska lämnas vidare till den enhet som handlägger barnavårdsutredningar som genast ska göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd. Beslut om att inleda eller inte inleda utredning ska i de flesta fall fattas inom fjorton dagar, 11 kap. 1 a § SoL. Att samarbetsamtal äger rum eller att en vårdnadstvist pågår vid domstol och att en vårdnads-, boende- eller umgängesutredning aktualiserats vid socialtjänstens familjerätt frångår således inte socialnämnden ansvaret att göra en barnavårdsutredning för samma barn,²¹ eftersom utredningarna har olika syften. Det är viktigt att det sker ett samarbete mellan familjerätten och den enhet som utreder barnet. Det är av grundläggande betydelse att det finns en fungerande intern samverkan och organisation så att vidarebefordran av information om barn som far illa eller riskerar att fara illa hanteras korrekt.²²

Samarbetsamtalsledarens kompetens

Att insatser inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet följer av 3 kap. 3 § SoL där framgår också att det ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet för utförandet av socialnämndens uppgifter. Kravet på god kvalitet gäller både privat och offentlig verksamhet inom socialtjänsten samt såväl myndighetsutövning som övriga insatser.²³ Samarbetsamtal ska erbjudas under sakkunnig ledning (5 kap. 3 § SoL).

Frågan om kompetens och kunskapsutveckling är av central betydelse för socialtjänstens möjligheter att erbjuda insatser av god kvalitet och det ligger i sakens natur att socialtjänsten med sina vitt skilda uppgifter behöver personal med skiftande utbildning och erfarenhet. Det är också en tillgång om det finns personal inom socialtjänsten som speglar befolkningens språkliga, kulturella och etniska mångfald.²⁴

Begreppet kompetens är mångtydigt och kan ha olika betydelse i olika sammanhang. I allmän mening handlar det om förmåga att klara de olika krav som ställs i en viss organisation och i en viss verksamhet. Begreppet syftar inte bara på formell behörighet utan hänvisar också till ord som kvalifikation, kunskap, erfarenhet, förmåga, lärande och färdighet. Beroende på omständigheterna kan någon aspekt på kompetens överväga.²⁵

JO har kritiserat en handläggare av en vårdnadsutredning för att inte ha uppfyllt kraven i 1 kap. 9 § RF på saklighet och opartiskhet. Den som företräder det allmänna ska enligt regeringsformen iakttäsa saklighet och opartiskhet i sin verksamhet.²⁶ Det gäller även en samarbetsamtalsledare. Det innebär bl.a. att han eller hon ska förhålla sig så att hans eller hennes opartiskhet inte med fog kan

²⁰ JO 1993/94 s. 264

²¹ JO 2004/05 s. 205

²² Se även Anmäla oro för barn Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare. Socialstyrelsen; 2014.

²³ Regeringens proposition Ändring i socialtjänstlagen 1996/97:124 s. 51 f.

²⁴ Prop. 1996/97:124 s. 47 f.

²⁵ Prop. 1996/97:124 s. 47 f.

²⁶ JO 2015/16 s. 456

ifrågasätts. Detta gäller inte bara hur en sak rent faktiskt har handlagts. Det har också betydelse hur agerandet har uppfattats.²⁷

Av Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds (MFoF) allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (HSLF-FS 2017-51) framgår vidare att personalen bör ha minst ett års yrkeserfarenhet inom områdena vårdnad, boende och umgänge för att självständigt arbeta med att,

- leda samarbetsamtal,
- enligt 6 kap. 19 och 20 §§ föräldrabalken i mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge till rätten lämna upplysningar eller utreda och lämna förslag till beslut, och
- pröva om avtal om vårdnad, boende och umgänge kan godkännas.

Personalen bör också ha kunskaper om

- lagstiftning och praxis inom det familjerättsliga området,
- kriser och konflikter som kan förekomma i samband med separationer, och
- problemen med våld, hot och missbruk samt psykisk ohälsa i familjen.

Personal som leder samarbetsamtal bör dessutom ha kunskaper om olika modeller för konfliktlösning.

Det är av stor vikt att samarbetsamtalen bedrivs av kompetent personal med adekvat utbildning.²⁸ Samarbetsamtalen kräver en särskild kompetens hos socialtjänstens personal. Kommunerna ansvarar för att all personal har adekvat kompetens och lämplighet för arbetsuppgifterna samt att personalen får fortlöpande kompetensutveckling vilket framgår av 3 kap. 3 § SoL. För att upprätthålla och utveckla kompetensen behövs utbildning och möjlighet att praktisera samarbetsamtal med en viss regelbundenhet. Det kan vara svårt för små kommuner som enbart har några få samarbetsamtal under ett år att hålla tillräcklig kompetens. Ett sätt att se till att kompetensen upprätthålls är att mindre kommuner med få ärenden samarbetar.²⁹ För att kunna leda samarbetsamtal behöver samtalsledarna ha goda kunskaper om barn och barns behov och utveckling, samtal med barn, relationer människor emellan samt konflikthantering. Viktigt är också att ha kunskaper om konflikt-, kommunikations- och medlingsteori för att kunna bedriva samarbetsamtal på ett konstruktivt sätt. Utredningen om barnens rätt rekommenderade att samtalsledarna skulle ha socionom- eller psykologutbildning, erfarenhet av relationsbehandling av vuxna i konfliktsituation, eller annan jämförbar utbildning.³⁰ Ett minimikrav ansågs vara att åtminstone en av samtalsledarna har genomgått vidareutbildning i socialt behandlingsarbete, eller har annan jämförbar utbildning. Vidare menade utredningen att samtliga samtalsledare dessutom bör ha genomgått någon kurs om barn och barns behov.

Vidareutbildning

Samhället förändras i allt snabbare takt vilket påverkar inriktningen av socialtjänstens uppgifter och ansvarsområde. Enligt regeringens mening måste kompetensutveckling ske ute i verksamheten och vara en integrerad del i en ständigt pågående underhålls- och förnyelseprocess. Samhällets utbildningssystem lägger dock grunden för den långsiktiga kompetens- och kunskapsutvecklingen. Inriktning och kvalitet på grund- och vidareutbildningarna spelar därmed en betydande roll även för senare satsningar på intern kompetensutveckling. Det är därför av stor vikt att samhällets utbildningssatsningar följer de nya krav som verksamheter i ständig förändring ställer.³¹

För att behålla och utveckla kompetensen hos samtalsledarna är handledning, reflekterande samtal med kolleger och fortbildning viktiga förutsättningar. Den personal som arbetar med handläggning och

²⁷ JO 2015/16 s. 456

²⁸ Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m. Delbetänkande av utredningen om barnens rätt (SOU 1979:63) s. 96 f.

²⁹ Prop. 1997/98:7 s. 42

³⁰ SOU 1979:63 s. 97

³¹ Prop. 1996/97:124 s. 47 f.

uppföljning av ärenden som avser barn och unga bör få kontinuerligt stöd och kontinuerlig handledning och utbildning i syfte att upprätthålla och utveckla den kompetensnivå som krävs för att kunna utföra arbetsuppgifterna. Personalen bör också ges möjlighet att följa kunskapsutvecklingen inom området. Personalen bör genom vidareutbildning på magisternivå på ett successivt och planerat sätt fördjupa sina kunskaper inom området, till exempel samtal med barn, barns och ungas utveckling och systematiska analys och bedömningsinstrument.³²

En eller två samtalsledare

I flera sammanhang har man diskuterat om samtalen ska bedrivas med en eller två samtalsledare – och i det senare fallet med personer av olika kön.³³ I regeringens proposition Vårdnad, boende och umgänge uttalades att det kan finnas anledning att undersöka om det i större utsträckning går att arbeta med en samtalsledare, till exempel när föräldrarna själva är motiverade och tar kontakt med kommunen.³⁴ I komplicerade ärenden kan det många gånger kännas som en trygghet att vara två samtalsledare. Frågan om antalet samtalsledare måste emellertid avvägas i varje enskilt fall. Det finns fördelar med att vara två personer som kan se, agera och diskutera sinsemellan. Det ger till exempel mer perspektiv på samtalen och föräldrarna, och det minskar samtidigt risken för att samtalsledarna dras in i dynamiken mellan föräldrarna.

Är samarbetssamtal alltid lämpligt?

Innan samarbetssamtal inleds bör samtalsledaren genom föräldrarna, i regel genom enskilda samtal, ta reda på om det har förekommit våld eller andra övergrepp, hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen. Om så är fallet, bör samtalsledaren noga överväga om det är lämpligt att påbörja samtal.³⁵

Handläggaren kan till exempel redan i det första telefonsamtalet fråga om det är något som kvinnan eller mannen inte vill eller vågar prata om vid gemensamma samtal med den andra föräldern. Det är också möjligt att fråga hur parterna brukar hantera konflikter, för att sedan gå in på frågan om det har förekommit våld eller andra problem i familjen som kan påverka förutsättningarna för samarbetssamtal. Många gånger kan det vara nödvändigt att ha enskilda samtal med föräldrarna för att kunna bedöma om, och i så fall hur, samtalen ska planeras för att söka nå en överenskommelse om barnet. Det enskilda samtalet kan bl.a. ägnas åt att kartlägga våld, andra problem som finns i relationen samt hur det påverkar barnens situation.³⁶

Om samarbetssamtal påbörjas, bör föräldrarna underrättas om under vilka former dessa samtal kommer att genomföras och om särskilda åtgärder behöver vidtas i anslutning till samtalen.³⁷ Samtalsledaren bör ta reda på i vilken utsträckning barnet har bevittnat våld, andra övergrepp eller kränkande behandling och hur barnet har reagerat. Vidare bör samtalsledaren ta reda på om barnet själv har blivit utsatt och om barnet kan behöva stöd.³⁸

Om en förälder uppger att det förekommit våld eller andra problem behöver samtalsledaren bedöma vilka säkerhetsåtgärder som kan behöva vidtas, om samtal ska hållas. Bedömningen görs dels utifrån den våldsutsattas upplevelser och beskrivning - det vill säga hur hon eller han bedömer risker och

³² Jfr SOSFS 2006:14

³³ Se bl.a. SOU 1995:79 s. 64

³⁴ Prop. 1997/98:7 s. 42

³⁵ HSLF-FS 2017:51

³⁶ Våld - Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer, Socialstyrelsen 2016. Se även kunskapsdokument 22. Bedömning av samarbetssamtalens lämplighet.

³⁷ HSLF-FS 2017:51

³⁸ HSLF-FS 2017:51

skyddar sig – dels en riskbedömning av den våldsbenägne, utifrån kända riskfaktorer. En säkerhetsplan görs upp i samråd med den utsatta föräldern. I en sådan kan t.ex. ingå att föräldrarna inte ska komma och gå samtidigt eller att tider för enskilda samtal inte bokas i anslutning till varandra. Det måste också finnas möjlighet att vänta i olika rum. Den utsatta föräldern kan också ha någon som följer med eller möter eller ha möjlighet att gå ut en annan väg.³⁹

Samtalsstrukturen

Samtalsledaren bör klargöra syftet med samarbetsamtalen och informera om samtalsinriktning och karaktär. Vidare bör samtalsledaren informera om vilken sekretess som kommer att gälla för uppgifterna från samtalen. (Se avsnittet om sekretess nedan)

Samarbetsamtalen bör ha en tydlig struktur och inriktas på

- hur barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna bäst tillgodoses,
- barnets behov i övrigt,
- framtiden,
- föräldrarnas samarbetsförmåga och
- att en lösning nås.

Samtalsledaren bör vara särskilt uppmärksam på om destruktiva anklagelser förekommer mellan föräldrarna och i så fall sätta stopp för dem.⁴⁰

Samtalsledaren bör också ta reda på i vilken utsträckning barnet har bevittnat våld, andra övergrepp eller kränkande behandling och hur barnet har reagerat. Vidare bör samtalsledaren ta reda på om barnet självt har blivit utsatt och om barnet kan behöva stöd.⁴¹

Om föräldrarna närmar sig en samförstånds lösning som inte är förenlig med barnets bästa, bör samtalsledaren redovisa följderna och verka för en lösning som bättre tillgodoser barnets behov.⁴²

Samtal med barnet⁴³

I förarbetena till lagstiftningen om samarbetsamtal har regeringens uppfattning om barnets roll i samarbetsamtal förändrats under åren. Av förarbetena till 1991 års lagändringar framgår att samarbetsamtalen i huvudsak är till för föräldrarna, och att barnets behov av att tala med någon utomstående om sin situation i första hand får tillgodoses på annat sätt.⁴⁴

I förarbetena till 1998 års lagändringar ansåg man däremot att barnet, om det inte är olämpligt, på något stadium måste komma med i samtalen.⁴⁵ Bedömningen av om det är lämpligt att tala med barnet i samband med föräldrarnas samarbetsamtal bör göras utifrån, förutom barnets ålder och mognad, barnets eget behov av att få information och att få berätta om sin situation. Samtalsledaren bör, om det inte är olämpligt, ta med barnet i något skede av samtalen dels för att med utgångspunkt i barnets egna behov och rättigheter ge information och låta barnet berätta om sin situation, dels för att ge barnet möjlighet att förmedla sin inställning.⁴⁶

Samma hållning intar regeringen år 2006. När det gäller barns rätt att komma till tals är utgångspunkten att hänsyn ska tas till barnets vilja inte enbart vid domstolarnas bedömning utan även

³⁹ Våld - Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer, Socialstyrelsen, 2016.

⁴⁰ HSLF-FS 2017:51

⁴¹ HSLF-FS 2017:51

⁴² HSLF-FS 2017:51

⁴³ Se även Kunskapsdokumentet Barnets bästa och barnets rätt att komma till tals.

⁴⁴ Prop. 1990/91:8 s. 27 f.

⁴⁵ Prop. 1997/98:7 s. 43

⁴⁶ HSLF-FS 2017:51

generellt vid socialnämndens hantering av frågor om vårdnad, boende och umgänge. Även om någon uttrycklig reglering inte finns i fråga om samarbetsamtal mellan föräldrarna, gäller samma princip där. Visserligen är samarbetsamtalen i första hand ett sätt för föräldrarna att gemensamt och i samråd enas om vårdnadsfrågor. Men samtalen handlar naturligtvis ändå till stor del om hur frågorna skall ordnas i framtiden. Om det inte är olämplig bör barnet därför på något stadium komma med i samtalen. Som regel bör detta ske när föräldrarna har börjat samarbeta och kan föra konkreta diskussioner i tvistefrågora.⁴⁷

Av 11 kap 10 § SoL framgår att när en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klargöras på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.⁴⁸

En ny bestämmelse införs i 6 kap 2 b § FB som tydliggör barnets rätt att komma till tals och även få information i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Barnets rätt att komma till tals förutsätter att barnet får relevant information. Informationen ska inte enbart omfatta faktauppgifter som varför samtalet ska hållas och hur samtalet kommer att gå till, utan även information om vilken betydelse åsikten kan få för t.ex. en utredares förslag till beslut och utgången i målet. Det är också viktigt att det finns en uppföljning av utgången i målet. Bestämmelsen gäller både socialtjänstens hantering av frågorna och domstolens handläggning av mål och ärenden samt medlingsförfaranden.⁴⁹

Lagstiftningen trädde i kraft den 1 juli 2021. (Se även Kunskapsdokumenten Barnets bästa och barnets rätt att komma till tals och Avtal om vårdnad, boende och umgänge.)

Enligt 6 kap 20 a § FB får socialnämnden i ett förfarande om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kapitlet, höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

Sekretessbestämmelser

Sekretessen inom socialtjänstens område finns reglerad i 26 kap. OSL. Sekretess inom socialtjänsten gäller för uppgifter om enskildas personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgifterna kan röjas utan att den enskilda eller någon närstående lider men (socialtjänstsekretess 26 kap. 1 § OSL). Med socialtjänst avses bland annat verksamhet som enligt lag handhas av socialnämnden.

Socialtjänstsekretess gäller vid exempelvis vårdnads-, boende- och umgängesutredningar. Inom den kommunala familjerådgivningen gäller sekretess för uppgifter som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen (familjerådgivningssekretess 26 kap. 3 § OSL). Sekretessen är i dessa fall absolut, vilket innebär att uppgifterna är hemliga, oavsett om det skulle vara till men eller inte för den enskilda att de kom ut.⁵⁰ Det innebär alltså att sekretesskyddet inom familjerådgivningen är starkare än inom socialtjänsten. Ett undantag från familjerådgivningssekretessen är emellertid anmälningsskyldigheten i 14 kap. 1 § tredje stycket SoL, som innebär att den som är verksam inom familjerådgivningen är skyldig att genast anmäla till socialnämnden om den får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet. Vilken sekretess som gäller vid ett samarbetsamtal beror på samtalets karaktär. Om samtalet har karaktär av familjerådgivning bör den strängare familjerådgivningssekretessen gälla, medan det i andra fall är tillräckligt med s.k. socialtjänstsekretess.⁵¹ Samtalsledaren bör klargöra syftet med samarbetsamtalen och informera om samtalens inriktning och karaktär. Vidare bör samtalsledaren informera om vilken sekretess som kommer att gälla för uppgifterna från samtalen.⁵² Det ska göras

⁴⁷ Regeringens proposition Nya vårdnadsregler 2005/06:99 s. 47 f.

⁴⁸ Frågan om barns rätt till information har tidigare även behandlats i promemorian Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser (Ds 2002:13). I promemorian föreslogs flera lagändringar i 6 kap. FB som syftade till att ge barnet information. Förslagen ledde inte till lagstiftning.

⁴⁹ Se barnet (SOU 2017:6) s. 310 och 314, Prop. 2020/21:150 s. 39-52

⁵⁰ Prop. 1997/98:7 s. 93 f.

⁵¹ Prop. 1997/98:7 s. 97

⁵² HSLF-FS 2017:51

tydligt för föräldrarna om samtalsledaren i ett senare skede kan komma att göra en utredning om vårdnad, boende eller umgänge.⁵³ Många kommuner lämnar skriftlig information om vilken sekretess som gäller i samarbetssamtalen. Ibland får föräldrarna skriva under att de tagit del av informationen. Om samtalen sker under familjerådgivningssekretess innebär det i praktiken att samtalsledaren inte kan delta i vårdnads- eller umgängesutredning i samma ärende, såvida inte den enskilda efterger sekretessen (12 kap. 2 § OSL). Motsvarande hinder finns inte för en samtalsledare som fört samarbetssamtal under socialtjänstsekretess.

Muntliga överenskommelser och skriftliga avtal

Samarbetssamtal kan, men behöver inte, leda till ett avtal mellan föräldrarna enligt 6 kap. 6 §, 14 a § och 15 a § tredje stycket FB. (Se Kunskapsdokumentet Avtal om vårdnad, boende och umgänge.) Samtalen kan i stället resultera i en muntlig överenskommelse. En sådan ska inte godkännas av socialnämnden och kan inte heller verkställas av domstol.

Dokumentation

Frivilliga samtal

Handläggning av ärenden som rör enskilda ska dokumenteras (11 kap. 5 § SoL). Med handläggning av ett ärende menas alla åtgärder från det att ett ärende anhängiggörs tills det avslutas med beslut. Av detta följer att det inte finns någon skyldighet att dokumentera rådgivning. Även samarbetssamtal hör därmed till de verksamheter som socialnämnden inte har någon skyldighet att dokumentera. Det finns dock ingen bestämmelse som hindrar socialtjänsten från att dokumentera ett ärende om samarbetssamtal. Många gånger skulle det antagligen underlätta uppföljning och utvärdering av samtalen. De samarbetssamtal som föräldrar själva begär registreras i allmänhet inte. Vissa arbetsanteckningar kan dock vara nödvändiga, till exempel när samtalen påbörjades och avslutades, hur många samtal man haft, vilka som deltagit och om samtalen lett fram till det som avsågs. Dessa anteckningar, som inte förs in i något register kan underlätta utvärdering av samtalen.

Samtal som remitterats av domstol

De samtal som remitterats av domstol registreras, precis som andra ärenden som kommer in till socialtjänsten. I dessa ärenden förs journalanteckningar i form av datum för möten, vilka som deltagit samt resultatet av – men inte innehållet i – samtalen. En redovisning skickas till rätten om resultatet, oavsett om det är positivt och föräldrarna gjort överenskommelser eller om föräldrarnas samtal inte nått sitt syfte. Någon redogörelse av samtalens innehåll görs däremot inte till rätten. Handlingarna i ärendet arkiveras på sedvanligt sätt. JO har uttalat att information om parternas ståndpunkter under samtalen inte bör lämnas till domstolen.⁵⁴

Uppföljningssamtal

Socialnämnden har skyldighet att erbjuda uppföljande samtal. Av 5 kap. 1 § 9 punkten SoL framgår att socialnämnden i sin omsorg om barn och ungdom ska tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge avgjorts. Det innebär att socialnämnden har ett särskilt ansvar att vid behov erbjuda råd, stöd och annat bistånd till familjer som behöver det. Det gäller även i de ärenden föräldrar kommit överens och det gäller såväl föräldrar som barn. Om föräldrarna når enighet, bör de erbjudas ytterligare ett samtalstillfälle för uppföljning av att överenskommelsen om vårdnad, boende och umgänge fungerar och är till barnets bästa eller om

⁵³ Vårdnad, boende och umgänge (1997/98:LU 12) s. 23

⁵⁴ JO 1994/95 s. 506

någon förändring behövs.⁵⁵ Om det inte är olämpligt kan även barnet behöva en tid för att berätta hur överenskommelsen fungerat. En tid för uppföljningssamtal kan också fungera som ett stöd för att hålla överenskommelsen. Dessutom är det ett sätt för socialtjänsten att följa upp resultaten av samarbetssamtalen. Om föräldrarna, när tiden närmar sig, tycker att samtalet är onödigt kan de alltid avboka tiden.

Samförståndslösningar vid domstol

Av 42 kap. 17 § första stycket RB framgår att rätten ska, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna förlikas eller på annat sätt uppnår en samförståndslösning. Det innebär att om föräldrarna inte lyckats komma överens inom ramen för samarbetssamtalen har domstolen ett ansvar för att klarlägga om det finns förutsättningar för förlikning eller annan form av samförståndslösning. Nästan alltid är det bäst om föräldrarna kan nå en samförståndslösning eftersom det normalt inte främjar barnet att det finns en konflikt mellan föräldrarna. Om en samförståndslösning nås är förutsättningarna för att den ska hålla på sikt betydligt större än om föräldrarna överlåter beslutsfrågan till någon annan. Domstolen har därför fått ett ansvar för att verka för att parterna når en samförståndslösning när det kan antas vara bäst för barnet.⁵⁶

Medling

Rätten kan besluta om medling om parterna samtycker till det (42 kap. 17 § andra stycket RB). I sådana fall ska rätten förelägga parterna att inställa sig till ett sammanträde inför de medlare som förordnats. Rätten ska också ange när medlingen senast ska vara slutförd. Rätten kan förlänga tidsfristen om det finns särskilda skäl för det. Om det inte är olämpligt att verka för förlikning så får rätten således besluta att det ska ske genom medling. Beträffande medling i indispositiva mål som rör vårdnad, boende och umgänge med barn gäller 6 kap. 18 a § FB.⁵⁷

Domstolen kan även besluta om medling i ärenden där en part begärt verkställighet av beslut om vårdnad, boende eller umgänge. Innan rätten beslutar om verkställighet, får den uppdra åt en ledamot eller suppleant i socialnämnden eller en tjänsteman inom socialtjänsten att verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall fullgöra vad som åligger honom eller henne (21 kap. 2 § FB). Ett sådant uppdrag får även lämnas åt någon annan lämplig person.

⁵⁵ HSLF-FS 2017:51

⁵⁶ Prop. 2005/06:99 s. 62-63

⁵⁷ Regeringens proposition Medling och förlikning – ökade möjligheter att komma överens 2010/11:128 s. 89 f.

Förslag på diskussionsfrågor?

Hur görs, i er kommun, bedömningen av om det är lämpligt att ha samarbetsamtal?
Diskutera för- och nackdelar med en eller två samtalsledare?
Hur kan ni motivera den förälder som inte har initierat samtalet att ändå delta i samtalet?
Hur screenar ni förekomst av våld och hur kan en metod för fortsatt handläggning av samarbetsamtal se ut?
När är det lämpligt respektive olämpligt att ha samtal? Vilka risker finns?
Hur gör ni bedömningen av om och när det är lämpligt för barnen att delta i samtal?
Hur genomförs uppföljning av samarbetsamtalen?
Hur kan maktobalans hanteras?
Diskutera hur användning av tolk kan genomföras på bästa sätt?

Lästips

Domstolsverket. <https://www.domstol.se/amnen/familj/foraldrar-och-barn/vardnad-boende-och-umgange/>

Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. Socialstyrelsen; 2015.

Hydén M, Hydén L-C. *Samtal med den nya familjen och det eviga föräldraskapet.* Natur och kultur. Stockholm; 2002.

Interventioner för att förebygga och hantera föräldrars konflikter och tvister kring vårdnad, boende och umgänge. En systematisk översikt om effekter. Socialstyrelsen; 2011.

Medlingsmodeller, Kunskapsdokument. MFoF, Skellefteå, 2021.

Nordhelle G, *Mekling – Konfliktförståelse och konflikthandtering.* Gyldendal, Norge; 2007.

Nordhelle G, *Mekling II - Sentrale temaer i konflikthåndtering.* Gyldendal, Norge; 2007.

Norman J., Öhman L. *Medling och andra former av konflikthantering.* Lustus förlag. Stockholm; 2011.

Samarbetsamtal – socialt arbete med föräldrar. Socialstyrelsen; 2000.

Samarbetsamtal. Kartläggning av föräldrars och samtalsledares erfarenheter. MFoF, 2016.

Sjösten M. *Vårdnad, boende och umgänge: samt verkställigheten av sådana avgörande och överenskommelser.* Femte upplagan. Norstedts juridik, Stockholm; 2020.

Törnqvist T. *Familjerättsliga frågor inom socialtjänsten: en översikt över bestämmelser, ärenden och handläggning.* Norstedts juridik, Stockholm. 2014

Wickström A. *1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten.* Norstedts juridik, Stockholm; 1998.

Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpningen och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Socialstyrelsen; 2012.

Öberg, G, Öberg B. *Samarbetsamtal – en väg till fortsatt föräldraskap.* Mareld. Stockholm; 2006.

Referenser

Statens offentliga utredningar och propositioner

Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m. (SOU 1979:63)

Vårdnad, boende, umgänge (SOU 1995:79)

Vårdnad-boende-umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar. Del A och B (SOU 2005:43)

Vårdnad och umgänge (Prop. 1990/91:8)

Ändring i socialtjänstlagen (Prop. 1996/97:124)

Vårdnad, boende och umgänge (Prop. 1997/98:7)

Nya vårdnadsregler (Prop. 2005/06:99)

Medling och förlikning – ökade möjligheter att komma överens (Prop. 2010/11:128)

Förstärkta samarbetssamtal (Prop. 2012/13:189)

Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister (Prop. 2020/21:150).

Lagstiftning m.m.

Förvaltningslagen, FL (2017:900)

Föräldrabalken, FB

Offentlighets och sekretesslagen, OSL (2009:400)

Socialtjänstlagen, SoL (2001:453)

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (HSLF-FS 2017:51)

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2014:5 **ändrad** HSLF-FS 2018:24)

JO utlåtanden

Domstol hade uppdragit åt en socialförvaltning att anordna s.k. samarbetssamtal med anledning av en tvist rörande vårdnad om barn. Fråga om i vilken utsträckning socialförvaltningen, på grund av bestämmelsen i 7 kap. 4 § andra stycket sekretesslagen, ägde att till domstolen lämna en redogörelse för vad som förekommit vid samtalen (1994/95 s 506)

Allmänt om familjerättens möjlighet att lämna information till domstol med anledning av förda samarbetssamtal (JO 1994/95 s 510)

Rätten bör inte vid förordnande om samarbetssamtal i vårdnadsmål ge direktiv om inriktningen av samtalen (JO 1995/96 s 74)

En tingsrätt handlade ett mål angående umgänge med barn. Fråga om lämpligheten av att två tjänstemän vid en socialförvaltning, som svarat för s.k. samarbetssamtal mellan föräldrarna, i en skrivelse till den ena förälderns ombud i målet uttalade sin uppfattning i umgängesfrågan (JO 2000/01 s 329)

I samband med en tvist angående vårdnad om barn anordnade socialförvaltningen s.k. samarbetssamtal. Fråga om den som hade lett samtalen kunde lämna synpunkter på vårdnadsfrågan i en skrivelse till domstolen efter en begäran av den ena parten (JO 2001/02 s 282)

Kritik mot en socialförvaltning för hur genomförda samarbetssamtal har redovisats till tingsrätten (JO 2015/16 s 469)